លាវ ក្នុងបំណងវាយកំចាត់ទ័ពសៀមឲ្យរត់ចេញពីចំណុចទាំងឡាយនោះ ដែលសៀមនៅកាន់កាប់នៅឡើយ ។

ក្រោយពីបានវាយកំចាត់ទ័ពសៀមរបស់មេទ័ពយួន ឈ្មោះអុង ចាងឡាន់ប៊ិន (Ong Chan LanhBinh) បានដង្ហែរស្តេចខ្មែរឲ្យត្រឡប់ចូលទៅសោយរាជ្យនៅភ្នំពេញវិញ ។ ពេលដែលមានសន្តិសុខបរិបូរហើយ អុងចាងឡាន់ប៊ិន បានលើកទ័ពចូលទៅតាំងទីនៅកូសាំងស៊ីនដូចពួកយួនអាណ្ណាម ដែលបានធ្វើពីលើកមុនដែរ ។ នៅធានីភ្នំពេញ មានមេទ័ពអណ្ណាមម្នាក់ ឈ្មោះអុងថុងជេ (Ong Thong Che) នៅការពារស្តេចខ្មែរ ។

នៅឆ្នាំ១៨៣៤ ស្តេចខ្មែរបានសុគត អធិរាជយួនអណ្ណាមបានបញ្ជូននាយទាហានអណ្ណាមជាច្រើននាក់ ឲ្យយកដង្វាយមកថ្វាយព្រះបរមសពក្សត្រាខ្មែរ ។ ក្រោមកិច្ចណែនាំរបស់មេទូតយួន ឈ្មោះ អុងខាំម៉ាង (Ong Kham Mang) ក្រុមប្រឹក្សារាជបល្ល័ង្កបានជ្រើសក្សត្រីអង្គម៉ី អភិសេកសោយរាជ្យបន្តព្រះអង្គច័ន្ទ ដែលជាហេតុមួយរារាំងមិនឲ្យព្រះអង្គអែមនិងអង្គឌួងឡើងគ្រងរាជ្យបាន ។

បន្ទាប់មកទ័ពយួនឈ្មោះអុងទួងស៊ុន (Ong Tung Xun) បានព័ទ្ធចាប់ឧបរាជអែម រួចបញ្ជូនទៅកាន់រាជធានីវ៉េ ហើយបញ្ជូនរដ្ឋមន្ត្រីខ្មែរទៅកាន់រាជធានីអណ្ណាមផង ដើម្បីជជែកគ្នាពីបញ្ហានយោបាយ ។ មេទ័ពយួនឈ្មោះអុងទួងស៊ុន បានទាំងចាប់បុត្រីទាំងបួនអង្គរបស់ព្រះអង្គច័ន្ទ គឺមហាក្សត្រីអង្គម៉ី ម្ចាស់ក្សត្រីអង្គពៅ និងអង្គស្ងួនទៅក្រុងវ៉េដែរ ។ ចំណែកម្ចាស់ក្សត្រីអង្គមែន ក៏ត្រូវយួនចាប់ច្រកទ្រុងនៅខេត្តលង់ហោរដែរ ។

នៅចំពោះមុខអំពើព្យាបាទប្រឆាំងនឹងរាជវង្សានុវង្ស ប្រជារាស្ត្រខ្មែរដែលរងទុក្ខវេទនាយ៉ាងក្រៃលែង ពីអំពើសង្កត់សង្កិន ធ្វើបាប និងកាប់សម្លាប់រង្គាលពីសំណាក់មេទ័ព និងទ័ពយួនអណ្ណាម បានក្រោកឈរបះបោរពេញប្រទេសប្រឆាំងនឹងយួន ហើយកាប់សម្លាប់យួនស្លាប់ពាសវាល មិនថាយួនស៊ីវិលឬយួនទាហានឡើយ ។ ពេលនោះ រាស្ត្រខ្មែរបានផ្ញើចុតហ្មាយទៅស្តេចសៀម សុំឲ្យបញ្ជូនព្រះអង្គឌួងចូលមកប្រទេសកម្ពុជា ។ ព្រះអង្គឌួងដោយមានមេទ័ពបូឌិនដង្ហែរអមផង បានលើកទ័ពចូលមកប្រទេសកម្ពុជា ហើយបានទទួលជោគជ័យនៅខេត្តពោធិសាត់ ។ ប្រជាពលរដ្ឋបានទទួលអបអរ នឹងកងទ័ពរបស់បូឌិន ដែលដង្ហែរព្រះអង្គឌួងដោយរីករាយបំផុត ហើយរាស្ត្រទាំងនោះថែមទាំងបានបង្កទ័ពជួយច្បាំងស្តេចរបស់ខ្លួនថែមទៀតផង ។

ព្រះចៅអធិរាជអណ្ណាមបានប្តូរនយោបាយមួយរំពេច ចំពោះក្សត្រីនិងរាជវង្សខ្មែរ ដែលយួនចាប់យកទៅឃុំឃាំងនៅក្រុងវ៉េ ក្រោយពីបានទទួលដំណឹងថា ទ័ព

ខ្មែរ-សៀមបានទទួលជោគជ័យ ។ យួនអណ្ណាមបានឲ្យបញ្ឈប់អំពើប្រមាថមើលងាយ និងទារុណកម្មសាហាវយង់ឃ្នងលើក្សត្រទាំងនោះ ពួកយួនបានទាំងសន្យាថានឹងជួយច្បាំងដណ្តើមរាជ្យ ឲ្យឧបរាជដែលខ្លួនចាប់យកទៅនោះថែមទៀតផង ។ ស្តេចយួនបានបញ្ជូនកងទ័ពយ៉ាងច្រើនសន្ធឹកសន្ធាប់ចូលមកកាន់ប្រទេសកម្ពុជា ដោយមានមេទ័ពអុងចាងឡាន់បិន ជាមេបញ្ជាការធំ ។ ទោះបីមានការធ្វើបាបយ៉ាងណាក្តី និងទោះបីយួនល្បួងលួងបញ្ឆោតដោយសំដីផ្អែមល្ហែមក្តី ក៏ពួកខ្មែរមិនព្រមចុះចាញ់ និងចុះចូលយួនឡើយ ។ មេទ័ពអុងចាងឡាន់បិន ឥតហ៊ានចូលមកក្នុងប្រទេសកម្ពុជាឡើយ ចាបានដកទ័ពថយទៅវិញ ដោយនាំទាំងឧបរាជនិងម្ចាស់ក្សត្រីទាំងបួនអង្គរបស់ព្រះអង្គច័ន្ទ ដែលវាចាប់ពីមុនទៅវិញផង ។ នៅឆ្នាំ១៨៤២ ចៅហ្វាយខេត្តយួននៅលង់ហោរ (វិញឡុង) បានធ្វើគតម្ចាស់ក្សត្រីមែន ដោយសារវាក្តៅក្រហាយនឹងបរាជ័យរបស់វា ។

ក្រោយពីទទួលជោគជ័យនៅពោធិសាត់ ទ័ពរបស់ឧត្តមសេនិយបូឌិន បានលើកឆ្ពោះមកក្រុងឧដុង្គទៀត ។ ដោយទ្រង់បារម្ភចំពោះការវាយប្រហារនៃពួកយួនអណ្ណាមនោះ ព្រះអង្គឌួងបានលើសរហ័ពលឆ្ពោះទៅខាងត្បូងនៃប្រទេស ហើយទៅតាំងទ័ពនៅទ្រាំង ។ នៅទីនោះព្រះអង្គឌួងបានទទួលទ័ពជើងគោករបស់សៀមមកជាជំនួសទៀត ទ័ពទាំងនោះចុះនៅខេត្តពាម ឫស្សីខាំ (ហាទៀង) ។ ចំបាំងបានផ្ទុះឡើងយ៉ាងខ្លាំងក្លា ប៉ុន្តែមិនចាញ់មិនឈ្នះគ្នាឡើយ ។ ពេលនោះសៀមបានដកទ័ពរបស់ខ្លួនវិញ ដោយនៅប្រទេសសៀមក្នុងពេលនោះក៏មានចំបាំងយ៉ាងសាហាវដែរ ។ ឧបរាជអង្គអែមដែលគង់នៅកូសាំងស៊ីន ហើយដែលឥតបានចូលប្រឡូកក្នុងសង្គ្រាមនោះ បានសុគតនៅឆ្នាំ១៨៤៥ ប៉ុន្តែទ្រង់បានបង្សល់បុត្រមួយអង្គព្រះនាមភិម អាយុ២០ឆ្នាំ នៅក្នុងកណ្តាប់ដៃយួនអណ្ណាម ដែលជាធ្លាក់មួយសំរាប់ឲ្យយួនប្រើក្នុងសង្គ្រាមជាមួយព្រះអង្គឌួង ។ សង្គ្រាមក្រោយបំផុតបានប្រព្រឹត្តទៅនៅក្រុងលង្វែក ពេលនោះខ្មែរបានសម្លាប់មេទ័ពយួនអណ្ណាមឈ្មោះអុងចាងឡាន់បិនបានដូចបំណង ។ ទ័ពយួនអណ្ណាមខូចទឹកចិត្ត ក៏សំរេចដកថយវិញ ។ ទ័ពខ្មែរបានប្រើទ័ពដំរីឲ្យដេញតាមទ័ពយួនដែលដកថយនោះ ហើយអាចចាប់បានមេទ័ពយួនអណ្ណាមម្នាក់ ព្រមទាំងពលទាហានជាច្រើននាក់ថែមទៀតផង ។ ក្រោយពីបានទទួលបរាជ័យជាច្រើនដងមក យួនអណ្ណាមសុខចិត្តចុះហត្ថលេខាសន្តិភាពជាមួយខ្មែរ យួនអណ្ណាមត្រូវបង្ខំឲ្យដកទ័ពថយពីដីខ្មែរ នៅខែមិថុនា១៨៤៦ ក៏រីឯទ័ពឧត្តមសេនីយ៍បូឌិន ក៏បានត្រឡប់ចូលទៅស្រុកវិញនៅឆ្នាំ១៨៤៨ដែរ បណ្តាលឲ្យព្រះអង្គឌួងនៅតែមួយព្រះអង្គឯង កណ្តាលវិបត្តិរាប់រយរាប់ពាន់ជំពូក ។

នៅពេលគ្រងរាជ្យ វាលេចឲ្យឃើញហាក់ដូចជាព្រះអង្គឌួងជាស្តេចចំណុះយួន

អណ្ណាមផងនិងសៀមផង ពីព្រោះក្នុងពិធីរាជាភិសេកនោះ តំណាងស្ដេចក្រុងវៀ និងតំណាងស្ដេចសៀមជាអ្នក (ប្រគល់) មកុដរាជ្យឲ្យព្រះអង្គ ។ ពេលនោះគេឥតបានរវល់ដោះស្រាយបញ្ហានៃការទាមទារខ្មែរ ឬកំណត់ព្រំដែនរបស់កម្ពុជាដែលយួនអណ្ណាមនិងសៀមលួច ព្រមទាំងកកេរឲ្យរញ្ជួញក្រញង់ប៉ុនបាតដៃនោះទេ ទោះបីនៅខាងចុងសតវត្សទី២០នេះហើយក្ដី ក៏រឹងដីសល់ប៉ុនស្បែកក្របីសព្វថ្ងៃនេះ ដែលពុំអាចទាំងចិញ្ចឹមរាស្ត្របានផងនោះ ក៏មានលំនាំដូចដីកម្មសិទ្ធិ (ដូចជាដីស្រែចំការជួលពីរដ្ឋ...) ប៉ុណ្ណោះ ។ ព្រះអង្គឌួងឥតហ៊ានបើកចំណុចធំនេះសោះទេ ដោយទ្រង់ភ័យថា បើលើកបញ្ហាដ៏ធំនិងដ៏គ្រោះថ្នាក់នេះមកនិយាយ នោះនឹងនាំឲ្យមានវិបត្តិរវាងពួកត្មាតក្រុងវៀនិងក្រុងបាងកក ។ ពួកមហាចោរទាំងពីរនេះបានបង្ខំឲ្យខ្មែរនិងអ្នកដទៃទុករឿងឲ្យនៅដូចដើម (Statu quo) ជាពិសេសកុំឲ្យខ្មែរ ឬប្រទេសណាតវ៉ាទាមទារឲ្យពួកវាបង្ហាញកិត្យានុកូលភាព Légitimité នៃការលួចប្លន់ដីគេរបស់ពួកវាឲ្យសោះ ។ ក្នុងពេលដដែលនោះ ព្រះអង្គឌួងថែមទាំងឥតហ៊ានធ្វើឲ្យឮនូវការទាមទារដីអ្វីបន្តិចបន្តួចសោះទេ ។ ព្រះអង្គគ្មានទាំងឱកាស គ្មានទាំងមធ្យោបាយអ្វីសោះឡើយ ទោះបីពេលជាខាងក្រោយមកហើយក្ដី ហើយព្រះរាជាណាចក្ររបស់ព្រះអង្គ ក៏មានទំហំនិងទិដ្ឋភាពដូចដែលកម្ពុជាដែលយើងរស់នៅសព្វថ្ងៃនេះទៅ ។

ពួកយួនអណ្ណាមនិងសៀម បានតាំងនៅជាស្ពាពរលើខេត្តជាយដែនទាំងឡាយរបស់ខ្មែរ ដែលខ្លួនកាន់កាប់ក្នុងឱកាសអន្តរាគមន៍ទ័ពទាំងឡាយរបស់ខ្លួន មកក្នុងកិច្ចការផ្ទៃក្នុងរបស់ខ្មែរ ។ ពួកមហាចោរទាំងពីរនេះបានពង្រឹងកម្លាំងយ៉ាងមាំមួនហើយត្រួតត្រាខេត្តទាំងនោះដោយផ្ទាល់តែម្ដង ។ ការវាតដីរបៀបនេះបានប្រព្រឹត្តទៅដោយស្ងាត់ស្ងៀមបំផុត ហើយឥតមានអនាធិបតេយ្យផង ។ ប្រជារាស្ត្រខ្មែរដែលលង់ទ្រនេស ដោយសារតែសង្គ្រាមបន្តបន្ទាប់គ្នាឥតឈប់ឈរ «បដិវត្តន៍» ដើម្បីមកុដរាជ្យ ដែលនាំឲ្យវិនាសប្រទេសនោះ ឥតរវល់អើពើចំពោះហេតុការណ៍អពមង្គលសោះឡើយ ។ ប៉ុន្តែនៅប៉ែកខាងក្រោមនៃប្រទេស គឺនៅក្នុងដីដែលយួនអណ្ណាមដណ្ដើមកាន់កាប់ ខ្មែរយ៉ាងច្រើនបានរត់ភៀសខ្លួនពីដីនោះ ទៅជ្រកកោននៅដីដទៃទៀត ដែលឋិតនៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់ខ្មែរ ។ ការនេះពុំមែនបណ្ដាលមកតែពីខ្មែរទាំងនោះ រងទុក្ខវេទនាពីអាជ្ញាធរឬពួកយួនអណ្ណាម ដែលមានប្រយោជន៍តែក្នុងការ (បង្កាត់ពូជខ្មែរ)នោះទេ ប៉ុន្តែមកពីខ្មែរ មានការឆ្មើងឆ្មៃដ៏ខ្ពង់ខ្ពស់មួយ មិនព្រមតាំងខ្លួននៅក្រោមការត្រួតត្រារបស់យួន ដែលគេធ្លាប់តែមើលងាយ និងដែលគេបានចាត់ទុកជាមហាចោររបស់គេ ។ ឆ្លៀតប្រហោងនេះ រដ្ឋាភិបាលក្រុងវៀបានរុញច្រានរាស្ត្ររបស់ខ្លួន ឲ្យដឹកកូនជញ្ជូនចៅទៅតាំងលំនៅៗលើដីនោះជាជំនួសខ្មែរវិញ ។ អាជ្ញាធរយួនបានផ្ដល់កិច្ចសំរួលនិងបុព្វសិទ្ធិយ៉ាងទូលំទូលាយដល់ជន

បរទេស ដែលនៅកកូនពូនថៅនៅលើដីរបស់ខ្មែរដែលខ្លួនប្លន់នោះ ជាពិសេសចំពោះជនជាតិចិន គ្រាន់តែមួយពព្រិចភ្នែកប៉ុណ្ណោះ ដែនដីសណ្តរដ៏ល្វឹងល្វើយនៃទន្លេមេគង្គ ត្រូវមហាចោរយួនកែឲ្យទៅជាស្រែគ្មានសល់ ។

ប៉ុន្តែក្រោយមកព្រះអង្គឌួង បន្ទាប់មកព្រះបាទនរោត្តម បានដណ្តើមយកដីដែលយួនកាន់កាប់នោះមកវិញ ដោយប្រើទាំងមធ្យោបាយយោធានិងនយោបាយផង

ជំហានទីមួយ ក្នុងន័យនេះត្រូវបានផ្តើមធ្វើឡើងនៅឆ្នាំ១៨៥៤ ដោយរាជរដ្ឋាភិបាលបានបញ្ជូនបេសកជនខ្មែរមួយរូប ឲ្យទៅទាក់ទងកុងស៊ុលបារាំងនៅសិង្ហបុរី ។ លោក ដឺម៉ុងទីញី (M. de Montigny) ដែលបានមកដល់កំពតនៅឆ្នាំ១៨៥៥ ដោយកាត់តាមក្រុងបាងកកនោះ បានបង្ហើបប្រាប់ស្តេចសៀមថា ខ្លួនមានបំណងចូលគាល់ស្តេចខ្មែរដែរ ។ សៀមបានប្រើកលល្បិចជាច្រើនប្រការ រារាំងរហូតទាល់តែពុំអាចឲ្យមានកិច្ចព្រមព្រៀងណាមួយ ជាមួយអ្នកតំណាងបារាំងនិងព្រះអង្គឌួងចុះហត្ថលេខាបាន ក្រោយពីវាបានដឹងបំណងរបស់ខ្មែរ ។

នៅឆ្នាំ១៨៥៦ ពួកខ្មែររស់នៅក្នុងខេត្តទាំងឡាយស្ថិតនៅតាមទន្លេក្រោម បានក្រោកបះបោរប្រឆាំងនឹងរដ្ឋការអណ្ណាម ។ ព្រះអង្គឌួងបានត្រាស់បញ្ជាឲ្យរៀបចំរេពល ហើយលើកទៅកាន់ជាយដែន ដើម្បីគាំទ្រចលនាបះបោរនោះ ។ ប៉ុន្តែមេទ័ពយួនបានធ្វើឲ្យគំរោងការណ៍នេះបរាជ័យទៅវិញ ដោយវាបានរៀបចំទ័ពនៅតាមជាយដែនជាស្រេច ដើម្បីទប់ទល់នឹងការវាយលុករបស់ខ្មែរ ។ ដោយគ្មានជំនួយអ្វីសព្វយ៉ាងបែបនេះ និងដោយស្ថិតនៅក្នុងសំណាញ់យួនបែបនេះផង ពួកខ្មែរបះបោរទាំងនេះបានខូចទឹកចិត្តអស់ ហើយត្រូវយួនសម្លាប់ចោលយ៉ាងរង្គាលព្រៃផ្សៃទៀតផង ។

នៅឆ្នាំ១៨៥៨ ពួកចាមខាងត្បូងឃ្មុំ បានបះបោរប្រឆាំងនឹងអាជ្ញាធរខ្មែរ ហើយបានសម្លាប់បេសកជនរាជបំរើរបស់ខ្មែរម្នាក់ ដែលទទួលភារៈទៅបង្ក្រាបពួកវា ។ អំពើបះបោរនោះ ត្រូវបានបង្ក្រាបទៅវិញ តែចាមមេបះបោររត់ចូលទៅជ្រកកោននៅក្នុងខេត្ត «ចូដុក» ។

នៅឆ្នាំ១៨៥៩ ព្រះអង្គឌួងបានគំរាមអាជ្ញាធរយួនអណ្ណាម ឲ្យប្រគល់ចាមនោះមកឲ្យខ្មែរវិញ ។ ពួកយួនបដិសេធជាដាច់អហង្កា ព្រះអង្គឌួងបានទ្រង់ត្រាស់បង្គាប់ឲ្យវាយលុកខេត្ត «ចូដុក» ដើម្បីយកពួកបះបោរទាំងនោះមកវិញ ។ ឧកញ៉ាកែប «Kep» ដែលជាប្រមុខទ័ពខ្មែរ និងជាចៅហ្វាយខេត្តទ្រាំងនោះ បានទទួលជោគជ័យ ហើយវាយរុញច្រានទ័ពយួន-ចាម រហូតទៅដល់ដីរបស់វា ។ ឧកញ៉ាកែបដែលកំពុងតែដេញតាមទ័ពយួននោះ បានចូលមកកាន់រាជធានីឧដុង្គវិញ ក្រោយពីបានទទួលដំណឹងថា ព្រះអង្គឌួងទ្រង់សុគត ។ កិច្ចការទាំងឡាយក៏នៅត្រឹមនោះឯងទៅ

នៅខែវិច្ឆិកា១៨៥៩ ព្រះអង្គម្ចាស់អង្គវត្តី មហាឧបរាជបានទទួលរាជាភិសេកជាស្តេចនគរខ្មែរ ។ បន្ទាប់ពីនៅការប្រយុទ្ធជាបន្តកន្ទុយគ្នា ទោះបីមានចន្លោះមិនទៀងក្តី ដើម្បីដណ្តើមដីទាំងនោះវិញបានធ្វើឥតឈប់ឈរ រហូតដល់បារាំងចូលកាន់កាប់ដីនោះវិញ ទើបការនេះត្រូវគេបង្ខំឲ្យ «ព្យួរ» ចោល ។ តាមហេតុការណ៍នេះ វិវាទខ្មែរ-យួន ត្រូវព្យួរចោលមកទល់សព្វថ្ងៃ ។

○ ○

○